

SCIENTIA ARTIS 3

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR HET KUNSTPATRIMONIUM

DEEL 3

Brussel

2006

Jubelpark 1, B-1000 Brussel
Tel. +32 (0)2 739 67 11; Fax +32 (0)2 732 01 05
CCP 679-2004759-60 – IBAN BE73 6792 0047 5960 – BIC PCHQBEBB
URL <<http://www.kikirpa.be>>
Illustraties: © KIK/IRPA, Brussel, behalve bijzondere vermelding.
Alle rechten voorbehouden.

Verantwoordelijke uitgever:

Myriam Serck-Dewaide.

Redactionele coördinatie:

Pierre-Yves Kairis.

Documentair onderzoek:

Anne Françoise Gerards.

Vertalingen:

Christina Ceulemans, Ann Diels (Koninklijke Bibliotheek van België), Ann Kelders (Koninklijke Bibliotheek van België), Jeannine Richel, Cyriel Stroo, Steven Saverwijns, Carine Van Bellingen (Koninklijke Bibliotheek van België), Beatrijs Wolters van der Wey.

Foto's:

Fotoateliers.

Radiografieën:

Catherine Fondaire, Guido Van de Voorde.

Infrarood reflectografieën:

Sophie De Potter.

Digitalisering:

Jenny Coucke, Olivier De Pauw, Jean-Luc Elias.

Kaft:

Arlette Debauve.

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud en de vorm van hun bijdragen.

Kaft:

Lambert Lombard en atelier, *Ester voor Ahasverus*, detail, Stokrooie, Sint-Amanduskerk (cat.nr. 145).

Achterplat:

Lambert Lombard, Antieke munt, Luik, Cabinet des Estampes (cat.nr. 76).

Gedrukt op papier acid free norm ISO 9706.

LAMBERT LOMBARD
RENAISSANCESCHILDER
LUIK 1505/06-1566

INTERDISCIPLINAIRE ESSAYS EN TENTOONSTELLINGSCATALOGUS

Onder leiding van

GODELIEVE DENHAENE

Met bijdragen van

FRANZ BIERLAIRE * JACQUES DEBERGH

CÉCILE DE BOULARD * SOPHIE DENOËL

LIVIA DEPUYDT-ELBAUM * GILBERTE DEWANCKEL

PAUL DUQUESNOY * LUC ENGEN

PASCALE FRAITURE * CHANTAL FONTAINE-HODIAMONT

MARIE-ÉLISABETH HENNEAU * PIERRE-YVES KAIRIS

NATHALIE LAQUIÈRE * ISABELLE LECOCQ

ANNE LIÉNARDY * CLAIRE MEHAGNOUL

MARIE-ANNELLE MOUFFE * MARIE POSTEC

CÉCILE OGER * FRANÇOISE ROSIER

JANA SANYOVA * STEVEN SAVERWYNS

DELPHINE STEYAERT * CARL VAN DE VELDE

Dit werk wordt gepubliceerd ter gelegenheid van de tentoonstelling *Lambert Lombard, Renaissanceschilder (Luik, 1505/06-1566)*, Luik, Musée de l'Art wallon, 21 april - 6 augustus 2006, tot stand gebracht om de 500ste verjaardag van Lambert Lombard te vieren, door het Cabinet des Estampes et des Dessins de la Ville de Liège, op initiatief van de Schepenen van Cultuur, Musea, Kunsten en Letteren en met de steun van de Dienst voor Toerisme.

Deze gebeurtenis, gepatroneerd door de UNESCO, wordt georganiseerd in partnerschap met de Koninklijke Bibliotheek van België, het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium en de Universiteit van Luik.

Wetenschappelijk commissariaat:

Godelieve Denhaene

Cécile Oger

Organisatie:

Régine Rémon

Organiserend comité:

Ann Chevalier (Musée de l'Art wallon de la Ville de Liège)

Godelieve Denhaene (Koninklijke Bibliotheek van België)

Pierre-Yves Kairis (Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium)

Cécile Oger (Universiteit van Luik)

Régine Rémon (Cabinet des Estampes et des Dessins de la Ville de Liège)

Bruikleengevers:

Amsterdam, Rijksmuseum

Berlijn, Staatliche Museen, Kupferstichkabinett

Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België

Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België

Luik, Staatsarchief

Luik, Bibliotheek van de Universiteit

Luik, Collections artistiques de l'Université

Luik, Cabinet des Estampes et des Dessins

Luik, Sint-Dionysiuskerk

Luik, Musée d'Art moderne et d'Art contemporain

Luik, Musée d'Art religieux et d'Art mosan

Luik, Musée de l'Art wallon

Luik, Musée Curtius

Parijs, Nederlands Instituut, Verzameling Frits Lugt

Oxford, Ashmolean Museum

Verviers, Musée des Beaux-Arts

Stokrooie, Sint-Amanduskerk

Xhoris, Kasteel van Fanson, Verzameling Albert Vandervelden

Anonieme privé-verzamelaars

Scenografie:

Jean-Marc Gay en Jean-Marc Huygen

Contact pers:

Marilyn Herrmann

Werkten mee aan de voorbereiding van de tentoonstelling:

Wetenschappelijk personeel: Sophie Decharneux (CED, Luik)

Administratief en technisch personeel: Audrey Amouroux (CED, Luik), Jean-Claude Antoine (MAW, Luik), Huguette Blondelle (KB, Brussel), Anne D'Hauwer (KB, Brussel), Nancy Dumartin (KB, Brussel), Yvette Lhoest (MARAM, Luik), Annette Pavet (KB, Brussel), Isabelle Rivière (KB, Brussel), Muriel Sacré (KB, Brussel), Clémentine Thyssen (CED, Luik)

Werkten mee aan dit werk:

Prof. Franz Bierlaire: Université de Liège, Département des Sciences historiques
Jacques Debergh: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Documentatie
Cécile de Boulard: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Conservatie
Dr. Godelieve Denhaene: Koninklijke Bibliotheek van België, Prentenkabinet
Dr. Sophie Denoël: Université de Liège, Centre européen d'Archéométrie
Livia Depuydt-Elbaum: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Conservatie
Gilberte Dewanckel: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Conservatie
Dr. Ann Diels: Koninklijke Bibliotheek van België, Prentenkabinet
Paul Duquesnoy: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Conservatie
Luc Engen: Musée communal de Huy
Chantal Fontaine: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Conservatie
Pascale Fraiture: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Laboratoria
Prof. Marie-Élisabeth Henneau: Université de Liège, Département des Sciences historiques
Dr. Pierre-Yves Kairis: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Documentatie
Nathalie Laquière: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Conservatie
Dr. Isabelle Lecocq: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Conservatie
Dr. Anne Liénardy: École nationale supérieure des Arts visuels de la Cambre
Claire Mehagnoul: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Conservatie
Marie-Annelle Mouffe: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Conservatie
Dr. Cécile Oger: Université de Liège, Centre européen d'Archéométrie
Marie Postec: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Conservatie
Françoise Rosier: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Conservatie
Dr. Jana Sanyova: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Laboratoria
Dr. Steven Saverwyns: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Laboratoria
Delphine Steyaert: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Departement Conservatie
Prof. em. Carl Van de Velde: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Kunstwetenschappen en Archeologie

Auteurs van de notities van de catalogus:

AD: Ann Diels
CO: Cécile Oger
GD: Godelieve Denhaene
JD: Jacques Debergh
IL: Isabelle Lecocq
LE: Luc Engen
PF: Pascale Fraiture

De organisatoren danken van harte alle personen die door hun welwillende medewerking de verwezenlijking van de tentoonstelling en het bijgaande, illustrerende werk hebben mogelijk gemaakt.

Zij danken in het bijzonder de verschillende privé-verzamelaars en conservatoren van musea die hun werken hebben geleend en hen zo hun vertrouwen hebben getoond, alsook het Fonds InBev-Baillet Latour dat de restauratie van de cyclus der *Deugdzame vrouwen* heeft gefinancierd.

INHOUDSTAFEL

Voorwoord	
Baron Philippe DE SCHOUTHEETE DE TERVARENT	11
Ten geleide	
Myriam SERCK-DEWAIDE	12

EEN STAD, EEN KUNSTENAAR

Humanisme, humanisten en humaniora in Luik	
Franz BIERLAIRE	17
Een terugblik op Lambert Lombard door de eeuwen heen	
Godelieve DENHAENE	27
<i>Lambertus Lombardus pictor eburonensis</i> : biografie	
Godelieve DENHAENE	33

DE TEKENINGEN

De albums d'Arenberg en de Clérembault	
Godelieve DENHAENE	43
Restauratie van de albums d'Arenberg en de Clérembault	
Anne LIÉNARDY	47
De Oudheid	
Godelieve DENHAENE	55
Formele studies	
Godelieve DENHAENE	71
Lombard humanist	
Godelieve DENHAENE	83
De gravures naar de tekeningen van Lambert Lombard	
Godelieve DENHAENE	103
De kopieerpraktijk in het atelier van Lombard	
Cécile OGER	113
Een glasraamontwerp voor de Sint-Pauluscollegiale in Luik	
Isabelle LECOCQ	119

HET RETABEL VAN DE SINT-DIONYSIUSKERK IN LUIK

Het retabel van Sint-Dionysius: status questionis Delphine STEYAERT	127
De geschilderde panelen van de predella: technologische analyse Cécile OGER	131
De legende van Sint-Dionysius Godelieve DENHAENE	145
De schilderijen van de predella: Lambert Lombard? Godelieve DENHAENE	149
Dendrochronologie van de geschilderde panelen Pascale FRAITURE	159

DE CYCLUS VAN DE *DEUGDZAME VROUWEN* VAN HERKENRODE EN ZIJN RESTAURATIE

Herkenrode bij het aanbreken van de Renaissance: cisterciënzerinnen tussen hervormingsproces en prestige-politiek Marie-Élisabeth HENNEAU	163
Historiek en iconografie van de <i>Deugdzame vrouwen</i> Cécile OGER	175
Het opschrift op de keerzijde van <i>De Vestaalse maagd Claudia trekt de boot van Cybele aan land</i> Jacques DEBERGH	183
Het kleine noodlottige glas: hybride? Chantal FONTAINE-HODIAMONT	184
De geelkoperen kruik: inbeelding? Gilberte DEWANCKEL en Pierre-Yves KAIRIS	186
De linnen dragers: technologische studie Françoise ROSIER	187
Over het gebruik van de olieverftechniek op doek in het midden van de 16de eeuw Cécile DE BOULARD	191
De onderliggende tekening Cécile OGER	193
In het voetspoor van de kunstenaar: de zoektocht naar de juiste compositie bij <i>David en Abigaël</i> Nathalie LAQUIÈRE	205
De fases van overbrenging van de tekening op het doek Françoise ROSIER	209
Schilder- en uitvoeringstechniek Françoise ROSIER	211

Wat leert ons het werk <i>De Vestaalse maagd Claudia trekt de boot van Cybele aan land?</i> Livia DEPUYDT-ELBAUM	225
Materiële veranderingen en hun invloed op de lectuur van de voorstellingen Françoise ROSIER	229
Ontdekking van een oude vernis Marie POSTEC	237
Materiële geschiedenis van een opgesplitste reeks Françoise ROSIER	241
De conservatie- en restauratiebehandeling Françoise ROSIER en Livia DEPUYDT-ELBAUM	247
<i>Rebecca en Eliëzer bij de put</i> of hoe de reiniging van een erg beschadigd werk aanvatten Marie-Annelle MOUFFE	251
Versteving van de originele drager: welke gevolgen voor het voorwerp? Claire MEHAGNOUL	263
Het gebruik van een moduleerbaar hermetisch deksel voor het vacuüm doubleren Paul DUQUESNOY	265

LABORATORIUMONDERZOEKEN

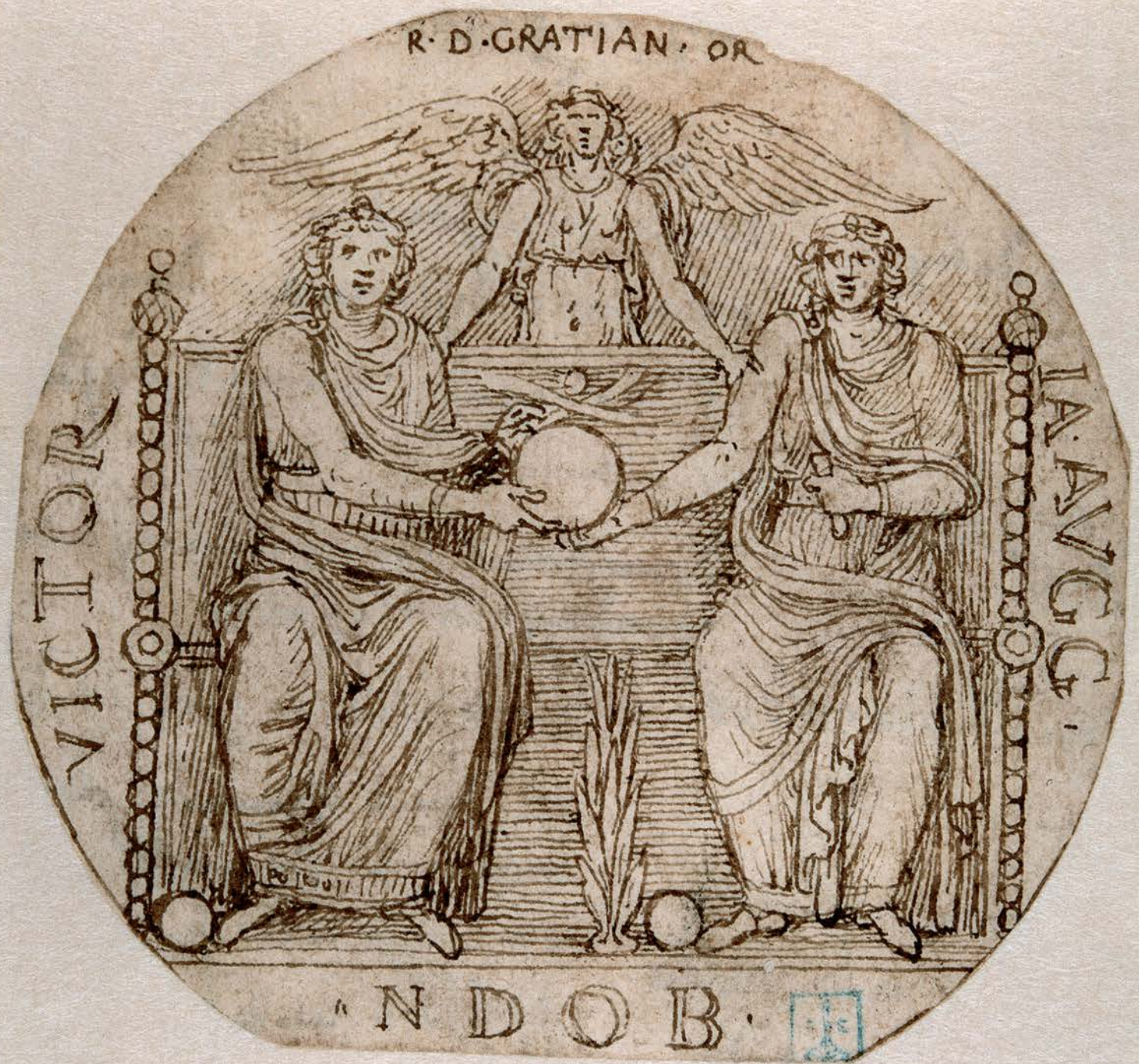
Welke picturale techniek werd in het atelier van Lambert Lombard gebruikt? Jana SANYOVA en Steven SAVERWYNS	269
--	-----

DE INVLOED VAN LAMBERT LOMBARD

De Antwerpse leerlingen van Lambert Lombard Carl VAN DE VELDE	309
De Luikse schilders in de voetsporen van Lambert Lombard Pierre-Yves KAIRIS	315
De invloed van de Renaissance en van Lambert Lombard op de verluchte handschriften in het prinsbisdom Luik Sophie DENOËL	327

BESLUIT

En zo wordt de traditie hernieuwd... Godelieve DENHAENE	339
Catalogus	343
Bibliografie Godelieve DENHAENE	537

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR HET KUNSTPATRIMONIUM
Brussel

BANQUE DELEN
Division de participation

KBR·e

ULg

ed

FEDERAAL WETENSCHAPSBELEID

